

ทำไมกระทิงจึงออกนอกพื้นที่ป่าเขาอ่างฤๅไน

(Why do gaur wader off the sanctuary?)

ไสว วังหงษา (Sawai Wanghongsra), อยู่ เสนาธรรม (Yuo Senadham) *, เดชชาติ แสงเส็น (Detchat Saengsent) และกัลยาณี บุญเกิด (Kalyanee Boonkird)

บทคัดย่อ

ไสว วังหงษา, อยู่ เสนาธรรม, เดชชาติ แสงเส็น และกัลยาณี บุญเกิด. 2551. ทำไมกระทิงจึงออกนอกพื้นที่ป่าเขาอ่างฤๅไน. หน้า 58-71. ใน *ผลงานวิจัย และรายงานความก้าวหน้างานวิจัย ประจำปี 2550*. กลุ่มงานวิจัยสัตว์ป่า สำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช. กรุงเทพฯ

ปัจจุบันนอกจากช้างป่าแล้วยังมีสัตว์ป่าอีกหลายชนิดที่ออกหากินนอกพื้นที่ป่าของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ในจำนวนนี้ กระทิงเป็นสัตว์ชนิดที่ 2 ที่ออกไปแล้วทำร้ายชาวบ้านจนได้รับบาดเจ็บ ในช่วง พ.ศ. 2546-2551 พบกระทิงออกหากินนอกพื้นที่จำนวน 9 ครั้ง อยู่ในพื้นที่จังหวัดฉะเชิงเทรา 4 ครั้ง สระแก้ว 4 ครั้ง และระยอง 1 ครั้ง เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นส่วนมาก (8 ครั้ง) เกิดในช่วงฤดูสืบพันธุ์ (พฤศจิกายน-มีนาคม) จุดไกลสุดที่พบอยู่ห่างจากแนวเขตประมาณ 38 กม. มีชาวบ้านถูกกระทิงที่ออกนอกป่าขวิดจำนวน 9 คน สันนิษฐานสาเหตุที่กระทิงออกนอกพื้นที่ว่าเกิดจาก ในช่วงฤดูสืบพันธุ์กระทิงหนุ่มจะถูกขับให้ออกจากฝูงตัวเมียที่อยู่ในป่า จึงหากินอยู่ตามแนวชายป่าแล้วได้กลิ่นไฟราโมนของวัวเลี้ยงไล่ทุ่ง ที่ลมหนาวและลมตะวันตกพัดหอบเอาไฟราโมนที่อยู่ในทุ่งเข้าไปในป่า กระทิงจึงตามออกมา ปฏิบัติการนำกระทิงกลับคืนสู่ป่า ยังไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากความล่าช้าในการเตรียมคนและเครื่องมือในการขนย้าย และขาดความเป็นเอกภาพในการควบคุมฝูงชนที่มาช่วยในการขนย้าย มาตรการแก้ปัญหาคือ (1) ในช่วงฤดูสืบพันธุ์ควรแจ้งเตือนชาวบ้านที่อยู่รอบแนวป่าทางด้านทิศเหนือและทิศตะวันออกซึ่งเป็นพื้นที่เลี้ยงวัว (2) จัดเตรียมบุคลากร และอุปกรณ์ปฏิบัติงานประจำที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน เพื่อปฏิบัติการนำกระทิงกลับเข้าป่าให้เร็วที่สุดเพื่อป้องกันกระทิงทำร้ายคน

Abstract

Wanghongsra, S.; Y. Senatham, D. Saengsent and K. Boonkird. 2008. Why do gaur wader off the sanctuary? *Wildlife Yearbook* 9, 58-71.

Not only elephants but also gaur in Khao Ang Rue Nai Wildlife Sanctuary do wader off the sanctuary. Between 2001 and 2008, 9 incidents of the unusual cases were recorded, 4 in Chachoengsao province, 4 in Sakeaow province and one in Chonburi province. Eight incidents occurred in breeding season (October-March). The longest distance from sanctuary the gaur foraged was 38 km. Nine people were bloody injured by gaurs. We speculate that since the incidence happened in breeding season, it is a time which sub-adult males are forced to leave the herds. They were dispersed and foraged in the periphery of forest areas adjacent to agricultural lands which are frequently ranches by domestic cattle. Estrus cattle usually eject methyl heptanol with urine. This alcohol is brought into the sanctuary by prevailing NE and E winds during winter which coincide with gaur's breeding season. Straying males may pursue the domestic cow pheromone very far away from the sanctuary. Attempts were made to translocate gaur but failed. One gaur died during operation due to ill plans and lacks of cohesive cooperation. We recommended that (1) people living around the sanctuary be informed the normal behavior of gaur in breeding season (2) logistic and capture equipment be procured and human resources (especially veterinarians) be recruited for preparedness of straying gaur translocation.

สภาพปัญหา

เขาอ่างฤๅไน เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าอยู่ในจังหวัดฉะเชิงเทรา สระแก้ว จันทบุรี ระยอง และจันทบุรี ครอบคลุมพื้นที่ 1079 ตารางกิโลเมตร เป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ที่มีความสำคัญแห่งหนึ่งของประเทศที่มีความเหมาะสมต่อการเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า โดยเฉพาะสัตว์ใหญ่ เนื่องจากมีพื้นที่ราบขนาดกว้างใหญ่ และปราศจากสัตว์ผู้ล่าที่จะควบคุมประชากรสัตว์กินพืชขนาดใหญ่เช่น ช้าง กระทิง และวัวแดง ดังนั้นเหยื่อที่สัตว์ขนาดใหญ่จึงมีอัตราการเพิ่มที่สูงมาก โดยเฉพาะช้างป่ามีอัตราการเพิ่มปีละ 9.83% (ไสว 2547; ไสว และคณะ, 2549ก) อัตราการเพิ่มดังกล่าวได้นำมาซึ่งปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนและช้างป่าในพื้นที่ที่มีความรุนแรงมากที่สุดในประเทศ เนื่องจากการเสียชีวิตของทั้งคนและช้างป่าในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ (ไสว และคณะ, 2549ข) บริเวณที่ช้างป่าออกหากินไกลสุดอยู่ห่างจากแนวเขตประมาณ 40

* หัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน

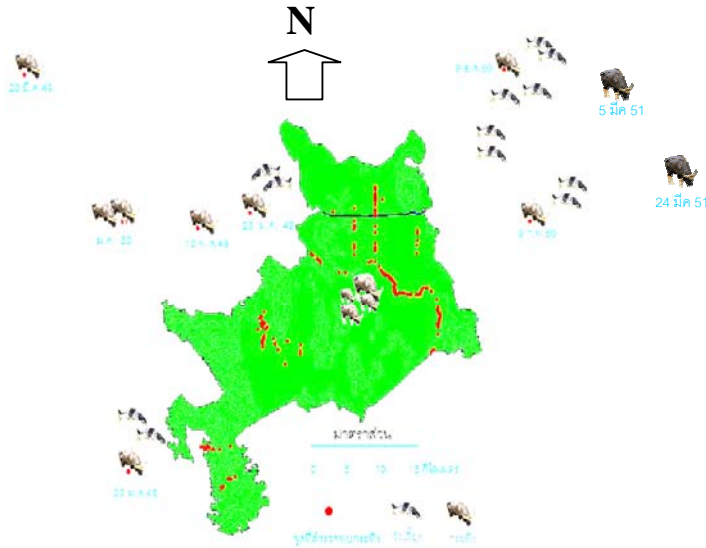
เมตร (ไสว และคณะ, 2549ข; 2550ก) ปัจจุบันคาดว่ามิซังป่าประมาณ 40-50 ตัวหากินอยู่ใกล้แนวชายป่าที่ติดกับพื้นที่เกษตรกรรม (ไสว และคณะ, 2550ก, 2550ข) ขณะนี้ได้มีมาตรการตลอดจนการดำเนินการแก้ปัญหาไปบ้างแล้วบางส่วนอย่างเป็นระบบ (ไสว และคณะ, 2551)

นอกจากช้างป่าจะออกหากินนอกพื้นที่ป่าจนเป็นปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนและช้างป่าแล้ว กระทิงก็เป็นสัตว์ป่าอีกชนิดหนึ่งที่สร้างปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนและสัตว์ป่า ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแห่งนี้เช่นกัน โดยจุดวิกฤตเกิดขึ้นเมื่อวันที่ 9 ธันวาคม 2550 เมื่อเจ้าหน้าที่ได้รับแจ้งจากชาวบ้านว่ามีกระทิงจากป่าเขาอ่างฤๅไน เทียววิ่งไล่ขวิดคนในพื้นที่อำเภอเขาฉกรรจ์ จังหวัดสระแก้ว จนมีผู้ได้รับบาดเจ็บ 5 คนประกอบด้วย นายสมโภชน์ กอกระโทก อายุ 42 ปี นางเรียง กอกระโทก อายุ 41 ปี นายกำจัด แก้วทน อายุ 46 ปี ด.ช.อานนท์ ปะกลาง อายุ 7 ขวบ และนายนิรุต ตาลชม อายุ 35 ปี ทั้งหมดเป็นราษฎรในตำบลพระเพลิง อำเภอเขาฉกรรจ์ จังหวัดสระแก้ว ผู้เกี่ยวข้องจากหลายฝ่าย ได้ร่วมกันประชุมหารือ และมีความเห็นร่วมกันให้มีการขนย้ายกระทิงกลับเข้าป่า จนเป็นที่มาของพาดหัวหนังสือพิมพ์สำนักต่างๆ ดังเช่น

- ใช้ ส. ล่ากระทิงเปลี่ยว หลังทำร้ายชาวบ้านบาดเจ็บ ไทยรัฐออนไลน์ 10 ธันวาคม 2550
- ส. บินล่ากระทิงป่า เห็นตัวแต่หนีไปได้ เดลินิวส์ 11 ธันวาคม 2550
- เตือนภัยกระทิงดุติดโคตรครุ ไทยรัฐ 12 ธันวาคม 2550
- ล่ากระทิงทำร้ายชาวบ้าน มติชน 12 ธันวาคม 2550
- เตือนเข้าป่าหน้าหนาว ระวังกระทิง-สัตว์ป่ากัดฉม คมชัดลึก 12 ธันวาคม 2550
- ห่วงพรานป่า “มั่วฉม” ล่ากระทิงไปขาย ไทยรัฐ 13 ธันวาคม 2550

นี่มิใช่เหตุการณ์ครั้งแรกที่มีการพบว่า กระทิงจากป่าเขาอ่างฤๅไนออกหากินนอกพื้นที่ ภาพที่ 1. แสดงตำแหน่งของกระทิงที่พบนอกพื้นที่ป่าในช่วงปี 2546-2551 แต่เหตุการณ์ที่กระทิงทำร้ายคนในครั้งนี้ นับเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นครั้งที่ 2 โดยครั้งแรกเกิดขึ้นเมื่อวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2550 เมื่อกระทิงขวิด นายนิคม ชุงทอง อายุ 37 ปี เหตุเกิดที่หมู่ 14 ตำบลวังหิน อำเภอวังสมบูรณ์ จังหวัดสระแก้ว ได้รับบาดเจ็บสาหัส ทั้ง 2 เหตุการณ์ มีหลายอย่างที่เหมือนกันคือ เหตุการณ์เกิดขึ้นวันที่ 9 เหมือนกัน เหตุการณ์เกิดในจังหวัดเดียวกันคือจังหวัดสระแก้ว และที่เหมือนกันอย่างแยกไม่ออกคือกระทิงไล่ขวิดชาวบ้านในพื้นที่ของชาวบ้าน ซึ่งอยู่ห่างจากป่ามากพอสมควรคือเหตุการณ์ในเดือนกุมภาพันธ์ 2550 ที่เกิดเหตุอยู่ห่างจากแนวเขตในทางตรงประมาณ 13 กิโลเมตร และเหตุการณ์ครั้งล่าสุดเกิดขึ้นห่างจากแนวเขต 15 กิโลเมตรอะไรเป็นสาเหตุและทำไมกระทิงจึงต้องออกจากป่าไปไล่ขวิดชาวบ้าน

ก่อนอื่นมาทำความรู้จักกับกระทิงกันก่อนสักเล็กน้อย กระทิงหรือเมย มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Bos gaurus* กระทิงเป็นสัตว์เคี้ยวเอื้อง ในวงศ์มิงสา ญาติที่ใกล้ชิดที่อาศัยอยู่ในป่าของเมืองไทยคือ วัวแดง กูปรี และควายป่า โดยมีกวางผา และเสียงผา เป็นญาติห่างๆ

ภาพที่ 1. แผนที่แสดงตำแหน่งที่พบกระทิงนอกพื้นที่ป่าอ่างฤๅไน

ลักษณะ กระทิงเป็นสัตว์ที่มีรูปร่างคล้ายวัวแดง แต่ต่ำกว่า สามารถมองเห็นกล้ามเนื้อเป็นมัดๆ มีขนตามลำตัวเป็นสีดำ หน้าผากมีขนสีน้ำตาลอ่อนหรือน้ำตาลปนเหลืองปกคลุม เรียกว่า “หน้าโพธิ์” ขนขาทั้ง 4 ข้างมีสีขาว หม่นมองดูคล้ายสวมถุงเท้าสีขาว กระทิงตัวผู้ ใหญ่กว่าตัวเมีย กระทิงเป็นสัตว์มีเขาทั้งตัวผู้และตัวเมีย แต่ตัวเมียมีเขาที่

สั้นกว่า เล็กกว่า และเรียกว่าเขาตัวผู้ โคนเขาของกระทิงหยักเป็นลอนคลื่นลักษณะคล้ายวง เรียกวาลี วาลีจะปรากฏเป็นรูปร่างเมื่อกระทิงอายุย่างเข้าปีที่ 6 ช่วงวาลีนี้อาจยาวได้ถึง 13 นิ้ว กระทิงแก่เขาจะมีสีดำ หรือสีน้ำตาลเข้ม และปลายเขามักแตก กระทิงหนุ่มเขาจะมีสีเหลืองหรือสีส้ม ปลายเขาเรียวยาวแหลมมีสีดำ

ขนาด	ความยาวลำตัว (จมูกถึงทวาร)	250-300 ซม.
	ความยาวหาง	70-100 ซม.
	ความสูง	170-200 ซม.
	น้ำหนัก	700-940 กก.

อายุ 30 ปี

อาหาร หญ้า เถวัลย์ หน่อไม้ ใบไม้ และผลไม้

การสืบพันธุ์ กระทิงเริ่มสืบพันธุ์ได้ตั้งแต่อายุ 2 ปี ออกลูกครั้งละ 1 ตัว ตั้งท้องนาน 270-280 วัน ลูกที่เกิดใหม่มีขนสีน้ำตาลจนอายุ 4 เดือนจึงเปลี่ยนเป็นสีดำเหมือนพ่อแม่ ลูกกระทิงอยู่นมเมื่ออายุ 7-9 เดือน

ฤดูสืบพันธุ์ พฤศจิกายน-มีนาคม

พฤติกรรม กระทิงเป็นสัตว์สังคมอยู่รวมกันเป็นฝูงระหว่าง 10-20 ตัว ในช่วงฤดูหมีระบาด บางพื้นที่อาจพบได้เป็นร้อยตัว ซึ่งเกิดจากหลายฝูงออกมาหากินหมีระบาดในที่เดียวกัน สมาชิกในแต่ละฝูงส่วนมากเป็นตัวเมีย มีตัวผู้วัยเจริญพันธุ์เป็นเจ้าฮาเร็ม และมีลูกตัวผู้ที่กำลังเป็นหนุ่มร่วมอยู่ในฝูงด้วย ตัวผู้เหล่านี้เมื่อโตขึ้นจะถูกขับไล่ออกจากฮาเร็ม ในช่วงแรกจะอาศัยอยู่รวมกันเป็นฝูงวัวหนุ่ม หรืออาจอยู่กับวัวแก่ตัวผู้ แล้ววัวหนุ่มเหล่านี้ค่อยหาจังหวะในการแย่งชิงฮาเร็ม จึงเกิดการต่อสู้กันในช่วงฤดูผสมพันธุ์

เพื่อคัดเลือกให้เหลือหนึ่งเดียวเท่านั้นที่จะเป็นพ่อพันธุ์ ร้อยละ 50 ของกระทิง โทนคือกระทิงวัยรุ่นที่ถูกขับออกมาจากฝูง กระทิงเป็นสัตว์ที่ออกหากินในช่วงโพสเพล้ ถิ่นอาศัยมักอยู่ใกล้แหล่งน้ำ และป่าค่อนข้างทึบเพื่อความกลมกลืนกับสีค่าของร่างกาย กระทิงชอบลงกินดินโป่ง โสตประสาททางตา จมูก และหู ของกระทิงมีการวิวัฒนาการสู่กว้าง และแววแดง ไม่ได้ เนื่องจากเป็นสัตว์ใหญ่ศัตรูธรรมชาติไม่มีกึ่งชนิด กระทิงมีระยะตอบสนองต่อคนที่ระยะ 60-90 เมตร (Humphrey and Bain, 1990) นั่นคือกระทิงจะเริ่มหนีหรือจะต่อสู้เมื่อคนเข้าใกล้ในระยะ 60-90 เมตร

ประชากร ในปี 2538 มีการประมาณไว้ว่า ทั่วประเทศไทยมีประมาณ 915 ตัว (Srikosamatara and Suteethorn, 1995) ในขณะที่พื้นที่ป่าตะวันออก 1.2 ล้านไร่ คาดว่ามีกระทิงและวัวแดงมีไม่เกิน 50 ตัว ปัจจุบันในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไนมีประชากรกระทิงประมาณ 60 ตัว

นั่นเป็นธรรมชาติวิทยาของกระทิง แล้วทีนี้เรามาดูว่าทำไมกระทิงจากเขาอ่างฤๅไนต้องออกไปนอกพื้นที่ป่า แล้วทำร้ายคนด้วย

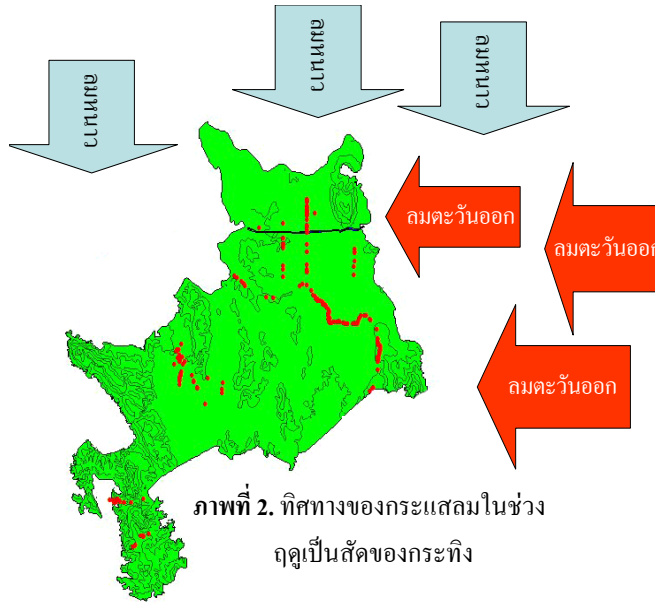
เหตุแห่งปัญหา

เหตุการณ์ที่กระทิงออกจากป่าเขาอ่างฤๅไนหลายครั้ง ในจำนวนนี้ทำร้ายคน 2 ครั้ง ในพื้นที่จังหวัดสระแก้ว เหตุการณ์ทั้งหมดเกิดขึ้นในเดือน พฤศจิกายน-มีนาคม ซึ่งตรงกับช่วงฤดูสืบพันธุ์ของกระทิงในป่า ในช่วงเวลาดังกล่าวกระทิงตัวผู้ที่อยู่ในฝูงได้คือเจ้าฮาเร็มและลูกที่ยังไม่ถึงวัยสืบพันธุ์คืออายุไม่เกิน 2 ปี เท่านั้น ตัวผู้นอกนั้นจะถูกกั้นไม่ให้เข้าใกล้ฝูงตัวเมีย บรรดากระทิงเปลี่ยว ก็จะเสาะหาคู่ โดยการตามหากลิ่น ฟิราโมนจากฉี่ของตัวเมียที่เป็นสัตว์

อาชีพที่สำคัญอาชีพหนึ่งของเกษตรกรที่มีบ้านเรือนอยู่ใกล้ชายป่าเขาอ่างฤๅไน โดยเฉพาะในอำเภอเขาฉกรรจ์ อำเภอวังน้ำเย็น และกิ่งอำเภอวังสมบูรณ์ของจังหวัดสระแก้ว อำเภอท่าตะเียบ จังหวัดฉะเชิงเทรา คือการเลี้ยงวัว ทั้งวัวเนื้อไล่ทุ่ง และวัวนม ซึ่งวัวนมมันเลี้ยงมากในพื้นที่จังหวัดสระแก้ว ซึ่งมีสหกรณ์นมวังน้ำเย็นเป็นแหล่งรับซื้อนมสด ส่วนวัวเนื้อนั้นเลี้ยงในพื้นที่ทั้ง 2 จังหวัด พฤติกรรมการเลี้ยงวัวของเกษตรกรในพื้นที่คือการปล่อยให้วัวเนื้อ และวัวนมบางส่วนหากินในทุ่งในช่วงเวลากลางวัน แล้วตอนเช้าคอกในช่วงเวลากลางคืน วัวเลี้ยงเหล่านี้หากไม่ได้รับการผสมจะเป็นสัตว์ทุกๆ 21 วัน ในช่วงที่เป็นสัตว์ ฟิราโมนที่มีสารระเหยในกลุ่ม Methyl heptanol (Preti, 1984) จะถูกขับปนออกมากับปัสสาวะ เพื่อส่งสัญญาณให้ตัวผู้รู้ว่าเจ้าของฉี่นั้นเป็นสัตว์และพร้อมที่จะผสมพันธุ์แล้ว สาร Methyl heptanol นี้จะส่งกลิ่นอยู่ในช่วง 12-21 ชั่วโมง หลังจากถูกขับออกมา (Schams et al., 1977)

สถานที่เกิดเหตุกระทิงออกนอกพื้นที่อยู่ทางทิศตะวันออก และทิศตะวันออกเฉียงเหนือของพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ซึ่งในช่วงฤดูหนาวตั้งแต่ปลายเดือนตุลาคมเป็นต้นไป กระแสลมหนาวจากจีนจะพัดลงได้ และมีลมตะวันออกในช่วงปลายฤดูหนาว (ภาพที่ 2) เมื่อกระแสลมพัดผ่านพื้นที่ทุ่งของอำเภอท่าตะเียบ อำเภอเขาฉกรรจ์ อำเภอวังน้ำเย็น และอำเภอวังสมบูรณ์ที่อยู่ทางทิศเหนือและทิศตะวันออกของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ที่เต็มไปด้วยฉี่ของวัวเลี้ยงไล่ทุ่ง ก็จะหอบเอาฟิราโมน

ของวัวตัวเมียที่เป็นสัตว์ป่า กระทั่งเปลี่ยวที่ถูกขับออกมาจากฝูงในช่วงฤดูสืบพันธุ์ และกำลังเสาะหาตัวเมียอยู่ใกล้ชายป่า เมื่อ ได้กลิ่น methyl heptanol ก็ตามหากกลิ่นนั้นออกมาจากป่า แต่พฤติกรรมการเลี้ยงวัวแบบไล่ทุ่ง ที่มีการเคลื่อนย้ายวัวเข้าที่พักใกล้บ้านเรือนในช่วงเวลากลางคืน เป็นเหตุชักนำให้กระต๊อบติดตามวัวบ้านเข้าไปในหมู่บ้านใกล้เคียงจากป่ามากขึ้น เพื่อตามตัวเมียที่เป็นสัตว์ป่า กระทั่งจึงป่วยเป็นโรคพิษจากพิษงูในหมู่บ้าน เหตุการณ์ทำนองนี้ได้เกิดขึ้นแล้วที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูวัว จังหวัดหนองคาย เมื่อกระต๊อบไปผสมพันธุ์กับวัวบ้านสายพันธุ์รามัน ซึ่งมีผู้บันทึกภาพไว้ได้ และเมื่อวันที่ 28 มกราคม 2549 กระต๊อบจากป่าเขาอ่างฤๅไนก็ออกไปไล่ผสมพันธุ์กับวัวรามันที่เลี้ยงแบบไล่ทุ่งในพื้นที่ตำบลท่าตะเคียบ จังหวัดฉะเชิงเทรา เช่นกัน

ภาพที่ 2. ทิศทางของกระต๊อบในช่วงฤดูเป็นสัตว์ของกระต๊อบ

แล้วทำไมกระต๊อบต้องทำร้ายคน?

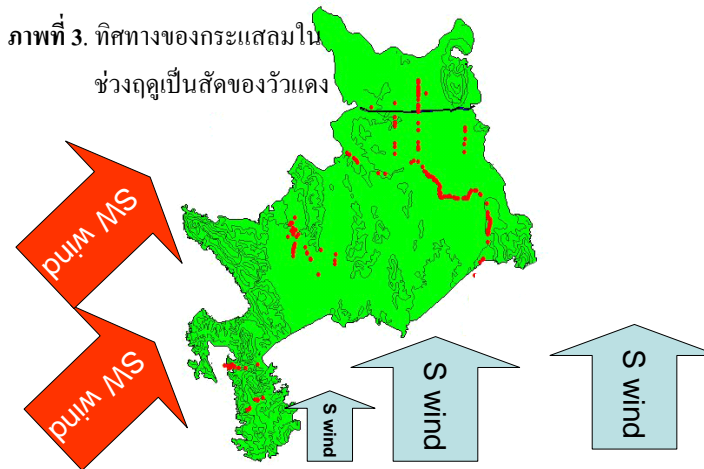
พฤติกรรมที่สำคัญในการเอาชีวิตรอดของสัตว์ป่าทุกชนิดคือการระวังไพร ในการหลบหนีศัตรู สัตว์ป่าจะมีความชำนาญและคุ้นเคยกับพื้นที่ที่ครอบครองของตัวเอง แต่ในพื้นที่ใหม่ที่สัตว์ไม่คุ้นเคยกับสภาพพื้นที่ส่งผลให้สัตว์ป่ามีการระวังไพรมากยิ่งขึ้น กระทั่งเมื่อตามฝูงวัวบ้านออกมาก็อาศัยหลบหากินอยู่ตามไร่ ตามสวนทั้งสวนผลไม้ และสวนป่า ความไม่คุ้นเคยในพื้นที่แห่งใหม่ และความอึกทึกครึกโครมของสถานที่อยู่อาศัยใหม่ ประกอบกับกระต๊อบมีโรคประสาทที่ไม่สู้ดี ส่งผลให้กระต๊อบเดินสะเปะสะปะ และระวังไพรมากขึ้น เมื่อมีสิ่งที่ไม่คุ้นเคย หรือแปลกใหม่ เข้ามาในระยะตอบสนองต่อศัตรู กระต๊อบก็สู้นั้นที่ ลักษณะการทำร้ายคนทั้ง 2 เหตุการณ์ที่มีผู้บาดเจ็บ 6 คน ล้วนเกิดจากการที่กระต๊อบวิ่งชนแล้วผ่านเลยไป ไม่ได้ขวิดเหมือนเรื่องราวของ “กระต๊อบขวิดขวิดเจ็บ” ที่ทำให้พรานมือฉมังต้องจบชีวิตลงมาแล้วหลายราย หลังการตามไปยิงซ้ำ (Lekagul and McNeely, 1977)

แล้วทำไมเหตุการณ์เช่นนี้ไม่เกิดกับวัวแดง

ในธรรมชาติ สัตว์ต่างชนิดกันที่มีความใกล้เคียงกันหรือชนิดที่เป็นพี่น้องกัน กลไกตามธรรมชาติจะเป็นตัวกันไม่ให้เกิดการผสมข้ามสายพันธุ์กันได้ กลไกดังกล่าวเช่น อาศัยอยู่ห่างกัน ขนาดร่างกายต่างกัน และฤดูสืบพันธุ์ไม่ตรงกัน เหล่านี้เป็นต้น ลักษณะดังกล่าวทำให้สัตว์ทั้งสองชนิดไม่สามารถผสมข้ามพันธุ์กันได้

ในส่วนของกระทิงและวัวแดงนั้น ฤดูกาลเป็นสัตว์ที่ไม่ตรงกัน ทำให้สัตว์ชนิดใดก็เลยกันทั้ง 2 ชนิดนี้ไม่มีโอกาสได้ผสมพันธุ์กัน กล่าวคือกระทิงมีฤดูเป็นสัตว์ใน ช่วง เดือนพฤศจิกายน-มีนาคม ในขณะที่วัวแดงมีฤดูกาลเป็นสัตว์ในช่วงเดือนพฤษภาคม-มิถุนายน ดังนั้น ในธรรมชาติจึงไม่มีสัตว์ลูกผสมที่เรียกว่า “กระทิงแดง” ที่เกิดจากพ่อเป็นกระทิงผสมกับแม่วัวแดง หรือสัตว์ลูกผสมที่เรียกว่า “วัวกระทิง” ที่เกิดจากพ่อเป็นวัวแดงและแม่เป็นกระทิง กระทิงและวัวแดงจึงไม่มีโอกาสได้ผสมพันธุ์กันแม้ว่าในหลายพื้นที่สัตว์ทั้ง 2 ชนิดจะหากินอยู่ในพื้นที่เดียวกัน สำหรับวัวเลี้ยงนั้นได้ผ่านกระบวนการพัฒนาคัดเลือกสายพันธุ์จนเป็นสัตว์ที่สามารถสืบพันธุ์ได้ตลอดทั้งปี ไม่มีฤดูกาลที่ตายตัว หากไม่ได้รับการผสมพันธุ์ ตัวเมียจะเป็นสัตว์ทุกๆ 21 วัน

ในช่วงฤดูเป็นสัตว์ของวัวแดง ที่อยู่ระหว่างเดือนพฤษภาคม-มิถุนายน นั้น กระแสลมได้เปลี่ยนทิศทางเป็นลมใต้ และลมตะวันตกเฉียงใต้ (ภาพที่ 3) ซึ่งเป็นการพัดเอาฟิราโมนของวัวบ้านที่อยู่ในทุ่งของจังหวัดฉะเชิงเทรา และจังหวัดสระแก้ว ห่างออกไปจากป่า ในขณะที่ลมที่พัดเข้าป่าเป็นลมที่

ภาพที่ 3. ทิศทางของกระแสลมในช่วงฤดูเป็นสัตว์ของวัวแดง

พัดผ่านพื้นที่จังหวัดจันทบุรี และระยอง ซึ่งอยู่ทิศใต้ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ในพื้นที่ทั้ง 2 จังหวัดนี้ไม่มีการเลี้ยงวัวแบบไล่ทุ่งใกล้พื้นที่ป่า เกษตรกรส่วนใหญ่มีอาชีพปลูกไม้ผลและยางพารา ดังนั้น จึงไม่มี methyl heptanol ติดมากับลมที่พัดเข้าป่า ปัญหาวัวแดงออกนอกพื้นที่จึงไม่เกิดขึ้นเหมือนกระทิง นอกจากนี้ ลมใต้และลมตะวันตกเฉียงใต้เป็นลมฝน จึงช่วยละลายกลิ่นฟิราโมนของวัวบ้านได้อีกทางหนึ่ง

จากแผนที่แสดงการพบกระทิงนอกพื้นที่ป่าเขาอ่างฤๅไนจำนวน 9 ครั้ง (ภาพที่ 1) พบว่า เป็นการออกนอกพื้นที่ในช่วงฤดูสืบพันธุ์ คือในช่วงพฤศจิกายน-มีนาคม จำนวน 8 ครั้ง สำหรับกระทิงที่พบนอกพื้นที่ป่าเขาอ่างฤๅไนในเดือนพฤษภาคมนั้น อาจเป็นกระทิงที่ออกมาในช่วงฤดูสืบพันธุ์ยังคงป่วนเปื้อนอยู่ตามพื้นที่สวนป่าและไร่นาตลอดจนสวนของชาวบ้านที่อยู่รอบพื้นที่ป่า การพบกระทิงนอกพื้นที่ป่าในช่วงนอกฤดูสืบพันธุ์จึงมีใช้เรื่องแปลก ซึ่งการเดินทางกลับเข้าป่าของกระทิงที่ออกมา ไกลจากพื้นที่ป่าอยู่อาศัยที่คุ้นเคยนั้น ย่อมทำให้การเดินทางกลับเข้าไปใช้ชีวิตในป่าเป็นไปด้วยความยากลำบาก เนื่องจากมีปัจจัยรบกวนจากกิจกรรมของมนุษย์ในพื้นที่อยู่ตลอดเวลา อาจทำให้กลายเป็นกระทิงหลงป่า ที่อาจถูกบังคับให้หากินอยู่นอกพื้นที่ป่าตลอดไปได้

พฤติกรรมของกระทิงที่ออกไปนอกป่าแล้วมีพฤติกรรมไล่ผสมพันธุ์กับวัวเลี้ยงนั้น เป็นกระทิงหนุ่มที่ไม่สามารถต่อสู้ครอบครองฝูงกระทิงในป่าได้ กระทิงหนุ่มเหล่านี้ถูกกันให้ออกมาจากฝูง

แล้วหากินอยู่ตามชายขอบพื้นที่หากินของฝูงกระทิง ซึ่งบ่อยครั้งอยู่ตามแนวชายป่า ทำให้บางครั้งไปติดบ่วงแร้วที่ชาวบ้านวางไว้ ซึ่งเมื่อวันที่ 4 มกราคม 2551 เจ้าหน้าที่ได้ช่วยเหลือกระทิงบาดเจ็บจากการถูกเชือกบ่วงแร้วที่ขาหน้า ปรากฏว่าเป็นกระทิงตัวผู้และเมื่อดูจากพาลีคาดว่ามีอายุประมาณ 8-10 ปี กระทิงตัวนี้เสียชีวิตในเวลาต่อมา กระทิงหนุ่มในช่วง 8-10 ปี ยังคงเป็นกระทิงที่ไม่สามารถเอาชนะและครอบครองฝูงตัวเมียได้ จึงถูกกันให้ออกห่างจากฝูง หากินอยู่ตามลำพัง หรือรวมฝูงกับกระทิงหนุ่มด้วยกัน การระวังภัยที่ลดน้อยลง และความไม่คุ้นเคยกับพื้นที่ ทำให้กระทิง มีโอกาสถูกล่าได้ง่ายทั้งจากมนุษย์และจากสัตว์ผู้ล่า เช่น เสือโคร่ง และหมาใน

การแก้ปัญหา

ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไนอย่างน้อยมีสัตว์ป่า 2 ชนิดที่มีลักษณะเหมือนกันคือ ออกหากินนอกพื้นที่ป่า แล้วไปทำความเดือดร้อนให้ชาวบ้าน สัตว์ทั้ง 2 ชนิดคือ ช้างและกระทิง แต่สาเหตุของการออกนอกพื้นที่ของสัตว์ทั้ง 2 ต่างกันคือ ช้างป่า นั้นเกิดจากปัจจัยภายนอกคือพื้นที่ไม่พอรองรับกับจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น ปัญหาความขัดแย้งจึงไม่มีฤดูกาลที่ค่อนข้างแน่นอน ในขณะที่สาเหตุของกระทิงนั้นเกิดจากปัจจัยภายใน ที่เกี่ยวข้องกับขบวนการสืบต่อสายพันธุ์ คือเกิดขึ้นเฉพาะในช่วงฤดูสืบพันธุ์ ความขัดแย้งจึงมีรูปแบบและฤดูกาลที่แน่นอน การแก้ปัญหาคือความขัดแย้งที่เกิดจากช้างป่า และกระทิง จึงมีรูปแบบที่ต่างกัน

ที่ผ่านมา การแก้ปัญหาคือกระทิงออกนอกพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ช่วงคือ ช่วงก่อนปี พ.ศ. 2550 และช่วงหลังปี 2550 ซึ่งปี พ.ศ. 2550 เป็นช่วงวิกฤตของปัญหากระทิงออกนอกพื้นที่ เนื่องจากมีการทำร้ายคนได้รับบาดเจ็บ มาตรการที่นำมาใช้จึงเปลี่ยนไป ดังนี้

1. ในอดีตที่ผ่านมา ก่อนปี พ.ศ. 2550 เมื่อกระทิงได้ออกนอกพื้นที่แล้วมีการแจ้งให้เจ้าหน้าที่ทราบ เจ้าหน้าที่จะรีบเข้าไปในพื้นที่ ทำการสำรวจร่องรอย และประสานกับผู้นำท้องถิ่น รวมทั้งฝ่ายปกครอง ให้ช่วยกันสอดส่องดูแล เฝ้าระวัง ทำความเข้าใจ และประชาสัมพันธ์ กับชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่ ให้ได้ทราบพฤติกรรมของกระทิง พร้อมทั้ง แจ้งเตือนให้ระวังกระทิงที่อาจทำร้ายคนได้ รวมทั้งขอความร่วมมือให้มีการล่ากระทิงที่ออกมาในพื้นที่นั้น

2. ในปี พ.ศ. 2550-2551 กระทิงออกนอกพื้นที่แล้วไปทำร้ายชาวบ้าน การดำเนินการแก้ปัญหาเจ้าหน้าที่จากหลายฝ่ายคือ ฝ่ายปกครอง ฝ่ายท้องถิ่น ฝ่ายป่าไม้ ฝ่ายองค์กรสวนสัตว์ ฝ่ายทหาร NGO และชาวบ้าน ได้ร่วมประชุมหารือแล้วกำหนดมาตรการให้มีการนำกระทิงกลับเข้าป่า เจ้าหน้าที่ได้ดำเนินการเป็นกรณีๆ ไปดังนี้

- 2.1 วันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2550 กระทิงออกหากินในท้องที่อำเภอวังสมบูรณ์ จังหวัดสระแก้ว แล้วไปทำร้ายชาวบ้าน ได้รับบาดเจ็บ 1 คน เจ้าหน้าที่หลายฝ่ายได้ร่วมประชุม และตกลงร่วมกันว่าใช้วิธีไล่ราวและวางแร้วดัก เพื่อจับกระทิงนำกลับเข้าป่า แล้วประสานขอรับการสนับสนุนรถขนย้ายจากองค์การสวนสัตว์มาคอยหากมีการจับได้ แต่จากการใช้คนประมาณ 300 คน ไล่ราว และวางแร้วดักไม่พบกระทิง

เจ้าหน้าที่และผู้นำชุมชนรวมทั้งชาวบ้านจึงได้จัดทีมเฝ้าระวัง และค้นหา เพื่อแจ้งให้เจ้าหน้าที่มาดำเนินนำ ภารกิจกลับเข้าป่าต่อไป หลังจากนั้นก็ไม่พบภารกิจใน พื้นที่หรือมีรายงานว่าภารกิจไปทำร้ายใครอีก

2.2 วันที่ 9 ธันวาคม 2550 มีการแจ้งว่าพบ ภารกิจออกหากินในท้องที่อำเภอเขาค้อ จังหวัด สระแก้ว แล้วภารกิจได้ไปแล้วทำร้ายคนรวดเดียว 5 คน ในเบื้องต้นทางจังหวัดสระแก้วได้ประกาศพื้นที่ที่พบ ภารกิจเป็นพื้นที่ประสบภัยพิบัติฉุกเฉิน เพื่อจ่าย ค่าชดเชย หากมีความสูญเสียเกิดขึ้นอีก และเพื่ออำนวยความสะดวกแก่เจ้าหน้าที่ในการเบิกค่าจัดเลี้ยงใน การสนธิกำลังเพื่อเฝ้าติดตามภารกิจ ชมรมรมบอินจังหวัดสระแก้ว ได้ให้ความอนุเคราะห์นำรมบอินมาใช้ใน การสังเกตการณ์ และค้นหา ระหว่างรอเจ้าหน้าที่มาดำเนินการจับและขนย้าย ซึ่งในปฏิบัติการนำภารกิจ กลับเข้าพื้นที่ป่า นั้น นายคุณสิทธิ์ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา ที่ปรึกษาเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ได้ ประสานขอเฮลิคอปเตอร์จากสำนักงานตำรวจ แห่งชาติ เพื่อใช้ในการค้นหา และบรรเทาทุกข์สัตว์ แพทย์ เพื่อยิงยาสลบ พร้อมทั้งประสานขอสัตวแพทย์จาก สวนสัตว์เปิดนครราชสีมา มาร่วมปฏิบัติงาน แต่ไม่ สามารถดำเนินการนำภารกิจกลับเข้าพื้นที่ป่าได้ เนื่องจาก ภารกิจที่ถูกเฮลิคอปเตอร์พร้อมทั้งสัตว แพทย์ที่เตรียมยิงยาสลบนั้น ได้วิ่งฝ่าแนววงล้อม รัถยนต์ ที่เริ่มทยอยถอนตัวออกไปปฏิบัติการภารกิจ ประจำวัน สุดท้าย เจ้าหน้าที่ได้ตกลงกันว่า ใช้ทีมผู้ชำนาญการเกาะรอยรวมกับเจ้าหน้าที่ด้านการใช้ปืนยิง ยาสลบค้นหา และจัดทีมเฝ้าระวัง ประชาสัมพันธ์ และติดตาม ในที่สุดไม่พบภารกิจในพื้นที่ และไม่ ปรากฏว่ามีการทำร้ายคนในพื้นที่อีก

2.3 วันที่ 5 มีนาคม 2551 ภารกิจที่ซุ่ม อยู่ในป่าอ้อย ได้เข้าทำร้ายคนที่กำลังตัดอ้อยใน พื้นที่อำเภอคลองหาด จังหวัดสระแก้ว แต่ไม่ได้ รับบาดเจ็บ ชาวบ้านและเจ้าหน้าที่ในพื้นที่ ได้ ร่วมกันใช้รัถยนต์ทำเป็นแนวรั้วล้อมภารกิจไว้ ในป่าอ้อย เพื่อรอให้เจ้าหน้าที่มาดำเนินการจับ และขนย้ายเข้าป่า นายอยู่ เสนาธรรม หัวหน้า

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไนได้ประสานขอรับการสนับสนุนรถเข็นขนย้ายสัตว์ จากสวนสัตว์เปิด เขาเจ็ย จังหวัดชลบุรี และขอสัตวแพทย์จากสวนสัตว์เปิดเขาเจ็ย และสวนสัตว์เปิดนครราชสีมา มาร่วม

ดำเนินงาน ในปฏิบัติการจับและขนย้ายดังกล่าวได้ตกลงร่วมกันว่า ใช้วิธีให้ผู้เชี่ยวชาญยิงยาสลบ 1 คนขึ้นรถกระเช้าแล้วดักกรออีกด้านหนึ่งของไร่อ้อย แล้วให้อีก 2 คน นั่งรถกระเช้าคนละคัน วิ่งขนานกันไปตามพื้นที่ชายป่าอ้อย ในขณะเดียวกันก็ใช้รถไถนา 4 ล้อใหญ่ อีก 3 คัน วิ่งคาน้ำเข้าไปในป่าอ้อยที่กระหิ๊งชุ่มอยู่ เพื่อกวนให้กระหิ๊งออกจากที่ซ่อน ซึ่งมีคนยิงยาสลบเตรียมพร้อมอยู่ 3 คนบนรถกระเช้า ในที่สุดก็สามารถยิงยาสลบได้ที่บริเวณชายป่าอ้อย แต่หลังจากยิงยาสลบแล้วคันทากะหิ๊งไม่พบ เนื่องจากกระหิ๊งวิ่งเตลิดกลับเข้าป่าอ้อยที่ล้อมไว้นั้น ช่วงก่อนที่ข่าจะออกฤทธิ์ ประกอบกับพลบค่ำเสียก่อน และทีมเดินเท้าที่คันทากะหิ๊งในป่าอ้อยถูกกระหิ๊งขวิดได้รับบาดเจ็บ ต่อมากระหิ๊งพื้นจากยาสลบวิ่งหนีออกจากป่าอ้อย คันทาไม่พบ จึงได้จัดทีมเฝ้าระวัง ประชาสัมพันธ์ และติดตาม ในที่สุดไม่พบกระหิ๊งในพื้นที่ และไม่ปรากฏว่ามีการทำร้ายคนในพื้นที่อีก

2.4 วันที่ 25 มีนาคม 2551 ครูและเด็กนักเรียนได้แจ้งเจ้าหน้าที่ว่าพบกระหิ๊งหากินอยู่ริมถนนข้างป่าอ้อยพื้นที่อำเภอคลองหาด จังหวัดสระแก้ว โกล้ชายแดนเขมร เบื้องต้นเจ้าหน้าที่ที่อยู่ในที่เกิดเหตุได้ประสานผู้นำชุมชนขอรถยนต์มาจอดชิดติดกัน เพื่อเป็นแนวรั้วกันกระหิ๊งไว้ในป่าอ้อยในช่วงที่รอ

เครื่องมือ และอุปกรณ์ที่ใช้ในการจับและขนย้าย พร้อมทั้งใช้รถแบรคโคจุดหลุมดักไว้อีกด้านหนึ่งของป่าอ้อย หลุมนั้นลึก 4 เมตรกว้าง 4 เมตร ยาว 20 เมตร ซึ่งต่อมาที่ประชุมได้ตกลงร่วมกันไม่ใช้หลุมนี้ในการดักกระหิ๊งเนื่องจากหลุมที่ขุดไว้ลึกเกินไปเกรงว่ากระหิ๊งจะตกลงไปตายหรือขาหักได้ ในปฏิบัติการนำกระหิ๊งกลับเข้าป่านั้น นายอยู่ เสนาธรรม หัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ได้ประสานขอรับการ

สนับสนุนรถขนย้ายสัตว์ จากสวนสัตว์เปิดเขาเขียว จังหวัดชลบุรี และสัตวแพทย์จากกรมปศุสัตว์ สวนสัตว์เปิดเขาเขียว และสวนสัตว์เปิดนครราชสีมา และนายคุณสิทธิ์ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา ที่ปรึกษาเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ได้ประสานขอเฮลิคอปเตอร์ จากสำนักงานตำรวจแห่งชาติ เพื่อใช้ในการค้นหาและยิงยาสลบ ซึ่งเป็นครั้งแรกของปฏิบัติการย้ายกระหิ๊งกลับเข้าป่าเขาอ่างฤๅไน ที่สามารถยิงยาสลบได้จากเฮลิคอปเตอร์ แต่กว่าที่ข่าจะออกฤทธิ์ กระหิ๊งได้วิ่งเตลิดผ่านแนวล้อมที่บางส่วนเริ่มถอนตัวกลับไปประกอบอาชีพตามปกติ ชุดติดตามภาคพื้นดินได้ร่วมกันติดตามและยิงยาสลบเพิ่ม จนสามารถควบคุมและจับกระหิ๊งได้ในที่สุดหลังจากติดตามอยู่ประมาณ 3 ชั่วโมง แต่ต่อมากะหิ๊งเสียชีวิตลงในขณะที่กำลังนำเข้ากรงขนย้าย เมื่อนำไปชั่งพบว่ากระหิ๊งตัวนี้หนัก 937 กิโลกรัม และจากการผ่าพิสูจน์ในภายหลังพบสาเหตุการเสียชีวิตเกิดจากอุณหภูมิในร่างกายสูงเกินไป (overheat) จากการสรุปผลการปฏิบัติงานพบอุปสรรคที่ทำให้การดำเนินงานไม่ประสบความสำเร็จในการขนย้ายกระหิ๊งกลับเข้าป่าที่สำคัญคือ

2.4.1 แนวรั้วที่ล้อมกระทิงไว้ เกิดช่องโหว่ เนื่องจากเจ้าของรถที่ให้ความอนุเคราะห์รถ มาจอดเป็นแนวรั้วนั้น ได้ขอลอนตัวออกไปประกอบอาชีพตามปกติ ทำให้กระทิงวิ่งเตลิดผ่านแนวล้อม ออกสู่ที่โล่ง ถูกแสงแดดของเดือนมีนาคม เผาอยู่เป็นเวลานาน ทำให้ความร้อนในร่างกายสูงมาก แม้ว่าเมื่อสามารถควบคุมกระทิงได้แล้วสัตวแพทย์จะใช้น้ำลาด และพัควี เพื่อลดอุณหภูมิในร่างกาย แต่ไม่สามารถช่วยชีวิตกระทิงไว้ได้ แม้ว่าในปฏิบัติการครั้งนี้จะมีสัตวแพทย์ที่ร่วมปฏิบัติการ จำนวน 5 คน จาก 3 หน่วยงานคือ สัตวแพทย์ของกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช จำนวน 2 คน สัตวแพทย์จากกรมปศุสัตว์ จำนวน 1 คน และสัตวแพทย์จากองค์การสวนสัตว์ จำนวน 2 คน

2.4.2 การควบคุมและประสานงานระหว่างเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน กับชาวบ้านที่มาช่วย ในการล้อม การไล่ และผู้ที่มาดูแลเหตุการณ์ ยังไม่มีความเป็นเอกภาพ กล่าวคือ เมื่อกระทิงอยู่ในวงล้อม หลายฝ่ายให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี โดยอยู่ในที่ปลอดภัยและอยู่ในความสงบ แต่หลังจากที่กระทิงถูกยิง และยาสลบกำลังออกฤทธิ์นั้น กระทิงได้วิ่งเตลิดผ่านแนวล้อมออกสู่ที่โล่ง ด้วยเกรงว่ากระทิงจะวิ่งเตลิด ไปสู่ป่าสูงที่อยู่ใกล้ๆ ทำให้ผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์ ได้ออกจากจุดที่เจ้าหน้าที่ได้กันไว้ แล้วช่วยกันไล่กระทิง จนเจ้าหน้าที่ไม่สามารถควบคุมฝูงชนได้ ทำให้เกิดการช่วยกันไล่อยู่เป็นเวลานาน ด้วยเกรงว่ากระทิงจะ เตลิดไปไกลกว่านี้ ยังผลให้กระทิงฟื้นจากยาเร็วกว่าปกติ เนื่องจากร่างกายตื่นตัวอยู่ตลอดเวลา จน เจ้าหน้าที่ต้องตัดสินใจให้ยาเพิ่ม ด้วยเกรงว่ากระทิงจะฟื้นแล้วทำร้ายคนที่อยู่ในเหตุการณ์ สุดท้ายจึง สามารถควบคุมกระทิงได้ แต่ได้เสียชีวิตในเวลาต่อมา เนื่องจากร่างกายมีอุณหภูมิสูง จากการวิ่งและถูก แดดในที่โล่งเผาอยู่เป็นเวลานาน

ข้อเสนอแนะ

1. เนื่องจากกระทิงที่พบส่วนมากออกนอกพื้นที่ในช่วงฤดูสืบพันธุ์ ดังนั้น ทุกปีในช่วงฤดูเป็นสัตว์ ของกระทิงคือระหว่างเดือนพฤศจิกายน-มีนาคม จึงควรมีมาตรการแจ้งเตือนและเฝ้าระวังกระทิงออกไป ทำร้ายคน โดยเฉพาะชาวบ้านที่อยู่ตามแนวชายป่าทางด้านทิศเหนือและทิศตะวันออก ที่เป็นแหล่งเลี้ยงวัว ที่สำคัญของจังหวัดสระแก้ว เนื่องจากกระทิงและวัวแดงในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไนมี อัตราการขยายตัวที่สูงมาก ทั้งนี้เนื่องจากพื้นที่เป็นที่ราบเหมาะแก่การเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ใหญ่ และใน พื้นที่ป่าเขาอ่างฤๅไนเองศัตรูธรรมชาติเช่นเสือโคร่ง เหลืออยู่น้อยมากหรือหมดไปจากพื้นที่แล้ว นอกจากนี้การล่าสัตว์ก็ลดความรุนแรงลงหลังจากพื้นที่ที่อยู่ภายใต้โครงการพระราชดำริ ของสมเด็จพระ นางเจ้าฯ หลายภาคส่วนทั้งรัฐและประชาชนได้ร่วมกันสงวนรักษาสัตว์ไว้เพื่อถวายเป็นพระราชกุศล ดัง จะเห็นได้จากการแจ้งเบาะแสหรือแจ้งการพบเห็นสัตว์ป่าออกนอกพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅ ไน ตามจุดต่างๆกัน ซึ่งถ้าหากปราศจากความร่วมมือจากประชาชนดังกล่าว หรือประชาชนที่พบเห็นสัตว์ ป่าออกนอกพื้นที่แล้ว ไม่แจ้งเจ้าหน้าที่กลับล่าเสียเอง แผนที่แสดงการพบสัตว์ป่าออกพื้นที่เขตรักษาพันธุ์ สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ เนื่องจากจุดที่พบกระทิงทั้งหมดเป็นบริเวณที่อยู่ในพื้นที่ของ เกษตรกรที่อยู่รอบป่า ความพยายามในการสร้างมวลชนและเครือข่ายการอนุรักษ์สัตว์ป่าในพื้นที่ป่า

รอยต่อ 5 จังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่หลายภาคส่วนได้ร่วมกันสร้างมาตั้งแต่ครั้งอดีต ได้แสดงผลของการดำเนินงานที่เป็นรูปธรรมแล้ว

2. จากความพยายามดำเนินการที่จะนำกระทิงกลับเข้าป่า โดยได้รับความร่วมมือจากหลายฝ่าย แต่ที่ผ่านมามีการดำเนินการก็ยังไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจาก เครื่องมือและอุปกรณ์ในการจับและขนย้าย ต้องใช้เวลาในการเคลื่อนย้ายจากสวนสัตว์เปิดเขาเขียว จังหวัดชลบุรี มายังพื้นที่เกิดเหตุ ซึ่งต้องใช้เวลาในการเดินทางเข้าพื้นที่ประมาณ 4-5 ชั่วโมง ส่งผลให้การดำเนินงานล่าช้า ชาวบ้านที่ให้ความร่วมมือด้วยการนำรถยนต์จอดชิดกันจนกลายเป็นแนวรั้ว มีภาระกิจประจำวัน ไม่สามารถอยู่ในพื้นที่ได้ตลอดไป ส่งผลให้เกิดแนวโหว่ที่กระทิงสามารถฝ่าวงล้อมออกไปได้ เพื่อให้ทันกับเวลา และอารมณ์ร่วมของฝูงชน จึงควร

2.1 จัดหาอุปกรณ์ในการจับและขนย้ายสัตว์ป่าขนาดใหญ่ประจำอยู่ที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ซึ่งประกอบด้วยอย่างน้อย (1) รถบรรทุก 6 ล้อขนาด 5 ตัน พร้อมติดตั้งเครนไว้สำหรับยกกรงสัตว์ขึ้น-ลง (2) กรงขนย้ายสัตว์ป่าขนาดใหญ่ (3) เครื่องเวชภัณฑ์ และปืนยิงยาสลบ (4) สถานพยาบาลสัตว์ป่าเบื้องต้น เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ

2.2 มีสัตว์แพทย์ประจำเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน เพื่อความคล่องตัวในการปฏิบัติงาน ที่ผ่านมามีปฏิบัติการนำกระทิงกลับเข้าป่าแต่ละครั้ง ต้องรอสัตว์แพทย์จากกรมอุทยานแห่งชาติฯ และสัตว์แพทย์จากหน่วยงานรัฐอื่นๆ ซึ่งใช้เวลาอย่างน้อย 2-3 ชั่วโมง การมีสัตว์แพทย์ประจำอยู่ที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน นอกจากจะทำงานเพื่อช่วยแก้ปัญหาเมื่อมีสัตว์ป่าออกนอกพื้นที่แล้ว ยังสามารถทำงานเชิงรุกด้านอื่นๆ เช่นการป้องกันการติดต่อระหว่างโรคจากสัตว์เลี้ยงสู่สัตว์ป่า โดยเฉพาะสัตว์ที่เลี้ยงอยู่ใกล้แนวชายป่า การเสริมสร้างความเข้มแข็งและต่อเนื่องของฐานมวลชนในพื้นที่โดยใช้ช่องทางของความเป็น “สัตว์แพทย์” ในมิติของความเป็นผู้ให้ เช่น ให้การรักษาพยาบาลแก่สัตว์เลี้ยงของชาวบ้าน ให้คำปรึกษาด้านสุขอนามัยของสัตว์เลี้ยงแก่ชาวบ้านที่อยู่รอบป่า บริการตรวจสุขภาพและฉีดวัคซีนแก่สัตว์เลี้ยงของชาวบ้าน เป็นต้น งานเชิงรุกดังกล่าวจะทำให้เมื่อมีสัตว์ป่าออกนอกพื้นที่จะขอความร่วมมือกับชาวบ้านได้มากยิ่งขึ้น

3. ในปฏิบัติการนำกระทิงกลับเข้าป่าที่ผ่านมามีพบว่า ในการดำเนินการแต่ละครั้งได้ทำความเสียหายต่อพืชเกษตรของราษฎร จากกระบวนการล้อม การจับ และการไล่ต้อน ดังนั้น เพื่อชดเชยในส่วน of ผลผลิตทางการเกษตรที่ได้รับความเสียหาย จึงควรประกาศพื้นที่ที่พบกระทิงเป็นพื้นที่ประสบภัยพิบัติกรณีฉุกเฉิน ตามระเบียบกระทรวงการคลังว่าด้วยเงินทดรองราชการเพื่อช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติกรณีฉุกเฉิน พ.ศ. 2546 เพื่อช่วยเหลือเกษตรกรในพื้นที่ที่การเกษตรได้รับความเสียหาย ในรูปของเงินชดเชย ซึ่งกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้กำหนดหลักเกณฑ์ปลีกย่อยเกี่ยวกับการให้ความช่วยเหลือด้านการเกษตร แก่ผู้ประสบภัยพิบัติกรณีฉุกเฉิน พ.ศ. 2549 ซึ่งได้กำหนดเกณฑ์การจ่ายเงินชดเชยดังแสดงไว้ในตารางที่ 1.

ตารางที่ 1. มูลค่าการชดเชยพืชเกษตรที่ได้รับความเสียหาย

ที่	ชนิดพืช	ค่าชดเชย (บาทต่อไร่) พืชเกษตรที่	
		ไม่สามารถฟื้นฟูได้	สามารถฟื้นฟูได้
1.	ข้าว	414	142
2.	พืชไร่	579	161
3.	พืชสวนและอื่นๆ	786	161

การจ่ายเงินชดเชยดังกล่าวนอกจากจะบรรเทาความเดือดร้อนแก่เกษตรกรที่ได้รับผลกระทบจากการที่กระทิงเข้าไปอาศัยในพื้นที่แล้ว ยังเป็นการจำกัดหรือขจัดวงปัญหาความขัดแย้งให้อยู่เฉพาะ “เกษตรกรกับกระทิง” ไม่ให้ปัญหาขยายกลายเป็นความขัดแย้งระหว่าง “เกษตรกรกับกระทิง และเจ้าหน้าที่ของรัฐ” ซึ่งเมื่อเกิดปัญหาเจ้าหน้าที่ของรัฐควรรีบเข้าไปดูแลเพื่อไม่ให้ปัญหาขยายตัวมากขึ้น

2.4 จากปฏิบัติการนำกระทิงกลับเข้าป่าทั้ง 3 ครั้ง ที่ผ่านมามีพบว่า กระทิงสามารถฝ่าแนวล้อมออกไปได้ ทั้งนี้เป็นเพราะชาวบ้านที่ให้ความอนุเคราะห์ด้วยการนำรถยนต์มาล้อมกระทิงไว้ ได้เริ่มทยอยถอนตัวออกไปปฏิบัติภารกิจ ทำให้เกิดช่องโหว่ ดังนั้น จึงควรจัดหาตาข่ายขนาดใหญ่ สูงประมาณ 2 เมตร ยาวประมาณ 300-400 เมตร มาทำเป็นแนวรั้วแทนการใช้รถกันทุกด้าน โดยขนาดของตาข่ายต้องใหญ่พอที่ขาของกระทิงจะรอดเข้าไปได้เพื่อให้เกิดการพันแข้งพันขา แล้วจึงยิงด้วยปืนยิงยาสลบ

2.5 ในปฏิบัติการนำกระทิงกลับเข้าป่าเมื่อวันที่ 25 มีนาคม 2551 เป็นกรณีศึกษาที่สำคัญถึงการขาดความเข้าใจ ในประสิทธิภาพของยาสลบ ของผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์ กล่าวคือ เมื่อกระทิงถูกลูกดอก จากการยิงด้วยปืนยิงยาสลบจากเฮลิคอปเตอร์แล้ว หลายคนยังเข้าใจว่ากระทิงจะซึมในทันทีทันใด เหมือนในภาพยนตร์สารคดี ที่เมื่อสัตว์ถูกยิงแล้วเจ้าหน้าที่สามารถเข้าหาสัตว์ได้ทันที ซึ่งนั่นเป็นการตัดต่อของบทสารคดี แต่ในความเป็นจริง ต้องใช้เวลาประมาณ 20-30 นาทีหลังจากที่สัตว์ป่าถูกลูกดอก ยาจึงออกฤทธิ์อย่างเต็มที่ ในช่วงเวลานี้ ต้องพยายามทำให้สัตว์อยู่ในภาวะสงบ ปราศจากความตื่นตัว เพื่อให้ยาได้ออกฤทธิ์อย่างเต็มที่ แต่ที่ผ่านมามีกระทิงเริ่มวิ่งหลังจากที่ถูกยิงด้วยลูกดอก ด้วยความตั้งใจดี ผุ่ชนจึงช่วยกันไล่และต้อน ด้วยเกรงว่ากระทิงจะวิ่งเข้าป่าบริเวณเขาที่อยู่ใกล้ๆ การไล่ การต้อน เป็นการกระตุ้นให้กระทิงตื่นตัวอยู่ตลอดเวลา ส่งผลให้ยาซึมออกฤทธิ์ได้อย่างไม่เต็มที่ ดังนั้น จึงควรประชุมชี้แจงทำความเข้าใจเกี่ยวกับการใช้ยาสลบในการควบคุมสัตว์ นอกจากนี้ การที่มีชาวบ้านมาดูปฏิบัติการขนย้ายกระทิงนั้น ในมุมมองหนึ่งถือว่าเป็นเรื่องที่ดี ในการที่จะประชาสัมพันธ์ให้เห็นถึงความสำคัญของสัตว์ป่า แต่ในการปฏิบัติงานควรมอบหมายให้เจ้าหน้าที่บางส่วนมีหน้าที่ในการกันและควบคุมฝูงชนให้อยู่ในความสงบ เจ้าหน้าที่ที่เหมาะสมที่สุดในการควบคุมฝูงชนคือฝ่ายปกครอง ทหาร และตำรวจ เพื่อให้เจ้าหน้าที่ได้ปฏิบัติงานอย่างคล่องตัวและเป็นไปตามกระบวนการทางวิชาการ

เอกสารอ้างอิง

- ไสว วังหงษา. 2547. การศึกษาการเปลี่ยนแปลงประชากรช้างป่า ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน. หน้า 35-53. ใน *ผลงานวิจัย และรายงานความก้าวหน้าของงานวิจัย ประจำปี 2546*. กลุ่มวิจัย สัตว์ป่า กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช. กรุงเทพฯ.
- ไสว วังหงษา, กัลยาณี บุญเกิด, อยู่ เสนาธรรม, เดชชาติ แสงเส้น, และยุวดี โคขารี. 2549ก. การเสียชีวิตของ ช้างป่า ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไนระหว่างปี 2539-2549. หน้า 132-146. ใน *ผลงานวิจัย และรายงานความก้าวหน้าของงานวิจัย ประจำปี 2548*. กลุ่มงานวิจัยสัตว์ป่า กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช. กรุงเทพฯ.
- ไสว วังหงษา, อยู่ เสนาธรรม, กัลยาณี บุญเกิด และเดชชาติ แสงเส้น 2549ข. ทำไมช้างป่าจึงออกหากิน นอกพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน. หน้า 156-169. ใน *ผลงานวิจัย และรายงาน ความก้าวหน้างานวิจัย ประจำปี 2548*. กลุ่มงานวิจัยสัตว์ป่า สำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช. กรุงเทพฯ.
- ไสว วังหงษา, กัลยาณี บุญเกิด, อยู่ เสนาธรรมม เดชชาติ แสงเส้น สุภชาติ บัวงามม ยุวดี โคขารี และนิรันธ จันทรรัตน์. 2550ก. *การติดตามการเปลี่ยนแปลงประชากรช้างป่า ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขา อ่างฤๅไน*. กลุ่มงานวิจัยสัตว์ป่า สำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช. กรุงเทพฯ.
- ไสว วังหงษา, กัลยาณี บุญเกิด, เดชชาติ แสงเส้น และนิรันธ จันทรรัตน์. 2550-. การศึกษาประชากรช้างป่า ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน. หน้า 44-62. ใน *ผลงานวิจัย และรายงานความก้าวหน้า งานวิจัย ประจำปี 2549*. กลุ่มงานวิจัยสัตว์ป่า สำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช. กรุงเทพฯ.
- ไสว วังหงษา, ส่องสกน บุญเกิด และกัลยาณี บุญเกิด. 2551. ความขัดแย้งระหว่างคนและช้างป่าในพื้นที่ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน. หน้า 17-32. ใน *ผลงานวิจัย และรายงานความก้าวหน้างานวิจัย ประจำปี 2550*. กลุ่มงานวิจัยสัตว์ป่า สำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์ พืช. กรุงเทพฯ.
- Lekagul, B. and J.A. McNeely. 1977. *Mammals of Thailand*. The Association for the Conservation of Wildlife. Shakambhat Co. Bangkok.
- Humphrey, S.R. and J.R. Bain. 1990. *Endangered animals of Thailand*. Sandhill Crane Press, Inc., USA.
- Preti G. 1984. *Methods for detecting bovine estrus by determining methyl heptanol concentration in vaginal secretions*. United State Patent No. 4,467,814. 28 August.

Schams, D.; E. Schallenberger, B. Hoffman, H. Karg. 1977. Oestrus cyclcy of the cow: hormone parameters and time relationships concerning oestrus, ovulation and electrical resistance of the vaginal mucuc. *Acta Endocrinol.* 86, 180-192.

Srikosamatara, S. and V. Suteethorn. 1995. Populations of gaur and banteng and their management in Thailand. *Natural History Bulletin of the Siam Society.* 43, 55-83.

.....